

»NE SRBI NE SLOVENCİ, NE KATOLIČANI IN NE PRAVOSLAVCI, PA TUDI NE ITALIJANSKI IN NAŠI DRŽAVLJANI«: SLOVENSKO ČASOPISJE O SLOVENSKI KOLONIJI V BISTRENICI V LETIH 1930–1940

Jernej MLEKUŽ¹

COBISS 1.02

IZVLEČEK

»Ne Srbi ne Slovenci, ne katoličani in ne pravoslavci, pa tudi ne italijanski in naši državljani«: Slovensko časopisje o slovenski koloniji v Bistrenici v letih 1930–1940
Avtor v besedilu odgovarja na vprašanje, kako je o slovenski koloniji v makedonski Bistrenici pisalo slovensko časopisje v letih 1930–1940, v času, ko je bilo narodno vprašanje eno osrednjih vprašanj slovenske politike in kulture, kar se je odražalo tudi v pisanju ideološko polariziranega časopisja. Liberalnemu taboru naklonjeno časopisje, ki je vztrajalo pri jugoslovanstvu in centralizmu, je o koloniji večinoma pisalo naklonjeno, katoliškemu taboru naklonjeno časopisje, ki je zagovarjalo avtonomistično stališče, pa je bilo do kolonije bolj zadržano ali celo nenaklonjeno. V tridesetih letih so se pojavili tudi časopisi novih političnih in ideoloških gibanj, ki so v pisanje o koloniji vnesli drugačen ton.

KLJUČNE BESEDE: kolonialisti, časopisje, Kraljevina Jugoslavija, Bistrenica, narodnost

ABSTRACT

“Not Serbs, not Slovenes, not Catholics or Orthodox, not even Italian and our Citizens”: How the Slovenian Newspapers Reported on the Slovenian Colony in Bistrenica (Macedonia) 1930–1940

In the paper, the author addresses how Slovenian newspapers reported on the Slovenian colony in Bistrenica (Macedonia) in the period from 1930–1940. In this period, the national question stood at the center of Slovenian politics and culture. This question is also visible in the concurrent ideologically-torn newspapers that reported about the colony. The liberal press, steadfast in their support of centralism and Yugoslavdom, mostly wrote positively about the colony. Conversely, the press on the side of the Catholic camp, writing in favor of the autonomic stance and speaking out against Yugoslavdom in this cultural war, remained lukewarm or even unsupportive of the colony. In the 1930s, several other newspapers began to appear, becoming the center of political and ideological movements and offering different writing on the colony.

KEYWORDS: colonists, newspapers, Kingdom of Yugoslavia, Bistrenica, nationality

¹ Dr. znanosti, znanstveni sodelavec; Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, mlekuz@zrc-sazu.si – Članek je nastal v okviru projektov »Nadzor nad migracijami na Slovenskem od Avstro-Ogrske do samostojne Slovenije« in »Made in YU: Kako so neljudje gor spravili Jugoslavijo« (ARRS, N5-0134) ter raziskovalnega programa »Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva v kontekstu raziskovanja migracij« (ARRS, P5-0070).

UVOD

Pisanje zgodovine zgolj z listanjem časopisja je vprašljivo početje. Časopisje je pisalo le o nekaterih pojavih in dogodkih, o drugih pa je – hote ali nehote – molčalo. In tudi ko je pisalo o izbranih dogodkih in pojavih, je pisalo na izbran način – torej tako in ne drugače. A vendarle, ukvarjanje s takšno selektivno, iz časopisja iztisnjeno zgodovino ni neproduktivno početje. Pokaže nam, katere ideje, vrednote, prepričanja so bili v tem ali onem času na trgu idejne ponudbe in povpraševanja. In kar je bržkone še pomembneje – kako so te ideje delovale in se obnašale v (časopisni) praksi, ko so se bile prisiljene prilagajati takšni ali drugačni stvarnosti vsemogočih pojavov in dogodkov. Ob tem velja še dodati, da je bil časopis v obravnavanem času eden od najvplivnejših ideoloških in informacijskih aparatov, ki je dnevno zasipal slovensko beroče občinstvo z ideološkim in informacijskim blagom in tako vsakodnevno reproduciral obstoj naroda oziroma njegovo zamišljanje (cf. Anderson 2007).¹ In če naredimo še konkretnjši korak v zgodovino: časopisje je »odpiralo prostor političnemu delovanju, ko je Jugoslavijo dušila diktatura kralja Aleksandra in so iz sveta pritiskali tokovi velike gospodarske krize tridesetih let [...]« (Amon 1996: 152).²

V članku odgovarjam na vprašanje, kako je slovensko časopisje pisalo o slovenski koloniji v Bistrenici (danes na jugovzhodu Republike Severne Makedonije, v nadaljevanju Makedonija) v letih 1930–1940, torej v času, ko je država ostajala trdno v primežu dinastije Karađorđevićev in ko sta kot politično vodilo režima ostajala centralizem in unitarizem. Oblikovanje in življenje slovenske naselbine ob Vardarju je že bilo predmet znanstvenih razprav (Rusić, Novak 1973; Drnovšek, Kalc 2014) kot tudi širšega zanimanja (Makuc 1986; Zupanič 2003), ki pa se ni dotaknilo časopisnega poročanja o tej največji in najbolj znani »slovenski koloniji« na jugovzhodu novonastale države. Naseljevanje slovenskih oziroma primorskih beguncev v obvardarsko vas pa je v časopisnem obtoku pogrevalo tudi eno od »osrednjih vprašanj slovenske politike in kulture« takratnega časa – t. i. »narodno vprašanje« (Amon 1996: 152; Perovšek 2005: 449; 2014: 235; Vodopivec 2006: 222). Kako torej misliti slovensko narodnost v novi jugoslovanski stvarnosti oziroma kaj z njo početi? Jo utopiti v novi, obsežnejši a nedoločnejši jugoslovanski »narodnosti« ali se taki narodni usodi upreti in se tako boriti za pravico do svojega jezika, kulture in celo lastne državnosti?

1 Veliko informacij je v obravnavanem času še vedno krožilo ustno. Govorice, pogovori v gostilnah, nagovori cerkvenih in drugih avtoritet so bili, kot pričajo literarna in druga dela iz obravnavanega časa, izjemno vpliven informacijski vir, ki je bil v primerjavi s časopisjem veliko bolj razpršen in je tudi bistveno težje ulovljiv in zato spregledan zgodovinski vir.

2 Pisanje zgodovine zgolj ali predvsem s časopisjem kot virom ni nobena novost. A je bila to največkrat vendarle nekakšna alternativa, ko je primanjkovalo drugih, predvsem arhivskih virov. Metod Mikuž (1965), ki je skoraj izključno s pomočjo časopisja spisal »zgodovino Slovencev v stari Jugoslaviji«, poudarja, da časopis, »skrbno prebran po dnevih, mesecih in letih [more] le nuditi neko razvojno podobo. Če na primer prebiramo sijajno urejevani nekdanji klerikalni dnevnik *Slovenec* ali staro socialnodemokratsko glasilo *Naprej*, dobimo dokaj točno podobo o razvoju, delu, politiki, taktiki itd. dveh slovenskih političnih strank.« (Mikuž 1965: 6)

Časopisna besedila o slovenski koloniji v Bistrenici ne prinašajo debat iz idejnih središč, idej v svoji prečiščeni obliki, temveč ideje na robovih, ko te postajajo kapilarne, se povezujejo z drugimi idejami, dogodki, pojavi in zaživijo v (časopisni) praksi. Zato takšno početje ni neplodno, saj nam na konkretnih primerih oziroma konkretnem primeru (oblikovanja in življenja slovenske kolonije) oriše delovanje idej, nazorov, prepričanj v (časopisni) praksi, ko se morajo ti udejanjiti v takšnem ali drugačnem časopisnem poročanju. S Foucaultovimi besedami (2001: 28): »Vsak moment diskurza moramo biti pripravljeni sprejeti v eruptivnosti dogodka.« V našem primeru bomo dodali: časopisnega dogodka. Ali, če zlorabim še Foucaultovo »izjavo«: Časopisna »[i]zjava je vedno dogodek, ki ga niti jezik niti pomen ne moreta nikoli povsem izčrpati« (Foucault 2001: 28). Z drugimi, manj »zlorabljenimi« besedami: iskal bom skladja, neskladja in robove med historično stvarnostjo in dominantnimi diskurzi, ki so bili na delu v tej historični stvarnosti.

Takšne zgodovine na robovih idej in njihovega povezovanja z vsemogočimi pojavi pa ne razumem kot tretjerazredne zgodovine, zgodovine, ki caplja za zgodovino velikih idej in dogodkov, kot zgodovino drobtinic velike zgodovine. Temveč prav nasprotno, kot zgodovino pisje, ki se skuša zgodovini oziroma historični stvarnosti kar najbolj približati. Perry Anderson (2012) pravi, da nam pri raziskovanju zgodovine več kot pravila povedo anomalije, saj te govorijo tudi o pravilih, medtem ko pravila govorijo le sama zase. Zgodovina anomalij pa se v tem besedilu ne nanaša le na zgodovino odstopajočih idej, idej na robovih, temveč tudi na sam pojav pod lupo raziskovanja. Mislim na izseljevanje, ki je v imaginariju naroda nekakšna amputacija dela narodnega telesa ali, če kirurški besednjak zamenjam z onkološkim, rak rana naroda (glej Drnovšek 2010; Kalc 2019).

KOLONIJA BISTRENICA

Naseljevanje primorskih beguncev v Bistrenico je treba razumeti v luči notranje kolonizacije in politike, ki jo je jugoslovanska država na tem področju vodila iz gospodarskih, socialnih in političnih razlogov, ter reševanja slovenskih in hrvaških beguncev iz Julijske krajine (Kalc 1996: 33; Drnovšek, Kalc 2014: 97–98). Slovenske naselebne, večina njihovih prebivalcev je bila primorskih beguncev, so tako že od začetka dvajsetih let 20. stoletja nastajale na različnih koncih države: v Prekmurju (Ravnik 2002: 55), v Bosni in Hercegovini (Papež Adamič 2009: 25), v Makedoniji in na Kosovu.³ Gospodarska kriza ob koncu dvajsetih let in povečanje nezaposlenosti ter povratniškega toka iz tujine so okrepili naseljevanje predvsem južnih delov države. Za kolonializacijo in

3 Številni begunci, med njimi so bili tudi izobraženci, so se naseljevali tudi po mestih, kjer v nasprotju s t. i. »slovenskimi naselebinami« seveda niso tvorili teritorialno homogenih narodnostnih skupnosti. V Kraljevu je bilo med svetovnimi vojnami preko 600 katoličanov, večinoma Slovencev iz Julijske krajine, ki so leta 1933 zgradili katoliško cerkev (Krejakovič, Strle 2011).

agrarno reformo pa niso stali samo gospodarski in socialni vzroki, temveč tudi nacionalni in verski, saj je ta bila usmerjena predvsem na med vojno in po njej izpraznjena območja, kjer so pred tem živele neslovanske skupnosti. Notranja kolonizacija je v času prve Jugoslavije postala tudi pomemben del izseljenske nacionalne politike – nekakšna pozitivna alternativa izseljevanju v tujino, tako pri vprašanju uravnavanja družbenoekonomskih ravnovesij kot tudi pri »narodnoobrambnih« in »bioloških« vprašanjih (več o tem, kako je Jugoslavija oblikovala migracijsko politiko v skladu s promoviranjem naseljevanja pripadnikov konstitutivnega naroda glej Brunnbauer 2012; več o nadzoru nad migracijami v tem času glej Kalc 2016). Migracije med obema vojnoma namreč postanejo zelo pomemben del nacionalnih politik oziroma t. i. narodnega vprašanja posameznih držav. Kljub temu pa je bila kolonializacija v prvi Jugoslaviji slabo organizirana, spremljale so jo številne težave in nezmožnost slediti povpraševanju (Drnovšek, Kalc 2014: 97–102).⁴

Kolonija Bistrenica je na začetku leta 1931 nastala na pobudo nekdanjega tržaškega, nato beograjskega advokata dr. Ivana Marije Čoka, ki je pri jugoslovanski vladi zastopal primorske Slovence in je odigral vidno vlogo kot pospeševalec kolonizacije Južne Srbije⁵ (več o Čoku glej Kalc 1993). Pri nastanku kolonije je imel pomembno vlogo tudi nekdanji uradni upravnik v Trstu, pozneje ljubljanski odvetnik dr. Vilko Baltič, ki je v dvajsetih letih nadaljeval uspešno kariero javnega funkcionarja, sprva kot predsednik slovenske deželne vlade, nato pa kot veliki župan ljubljanske, užiške in beograjske oblasti. Čok in Baltič sta se leta 1929 kot »predstavnik skupine izseljencev iz Julijske krajine« obrnila na Zvezo agrarnih združenj v Skopju (Savez agrarnih zajednic v Skopju), ki je začela odkupovati zemljo od izseljujočih se Turkov in od prejšnjih kolonistov v Bistrenici. Čok je januarja 1931 na javnem predavanju v Ljubljani predstavil območje in praktične vidike kolonizacije. Že pred tem je o Čokovem načrtu poročalo tudi slovensko časopisje. Po tem poročanju naj bi se za kolonijo zanimalo okoli 500 interesentov, poleg beguncev iz Julijske krajine tudi nekateri iz Dravske banovine.

Januarja 1931 se je prva skupina kolonialistov v družbi Čoka in učitelja Janka Furlana odpravila v Makedonijo, kjer so ustanovili Skupnost beguncev iz Julijske krajine (Zajednica izbeglica iz Julijske krajine), ki je od Zveze agrarnih skupnosti v Skopju odkupila 400 hektarov zemljišča v Bistrenici, najela posojilo za gradnjo hiš, nakup opreme in ureditev vsega, kar so potrebovali za naselitev. Kolonija pa se ni razvijala po pričakovanjih – novih naseljencev je bilo malo, mnogi so jo tudi hitro zapustili. Tako je v koloniji poleti 1932 živelo le 32 ljudi, konec leta 68, do takrat jo je zapustilo že 180 oseb. Leta 1934 je kolonija štela 200 ljudi, med katerimi so bile družine (47)

4 Vprašanje notranje kolonizacije je urejala uredba o naseljevanju novih južnih pokrajin iz leta 1920 in nato uredba in zakon o naseljevanju novih južnih krajin iz leta 1929 oziroma 1931. Država je določila zemljišča, namenjena kolonialistom: prosta državna zemljišča vseh vrst (ki so se dodeljevala po načelih zakona o agrarni reformi), presežna občinska in vaška zemljišča, trajno opuščena zasebna zemljišča in odmetniška posestva (Drnovšek, Kalc 2014: 100).

5 Izraz Južna Srbija je v času med obema svetovnima vojnoma zajemal teritorij današnje Makedonije, Kosova in skrajnega južnega dela Srbije.

in posamezniki, med njimi predvsem kmetje pa tudi kamnarji, zidarji in drugi poklici. Nekateri so posedovali lastne kmetije (zemlja je bila razdeljena tako, da je vsaka kmetija razpolagala z zemljišči različne kakovosti), drugi so bili mezdni delavci na zadružnih zemljiščih.

Kolonija se je soočala s številnimi težavami: z neurejenim lastništvom zasebnih zemljišč oziroma nerazdeljenimi in neobdelanimi zemljišči (ki jih pristojni organi niso izmerili), nepoznavanjem terena, načinov obdelave, kultur (poleg žitaric, krompirja in vrtnin so gojili tudi tipične lokalne kulture, kot so tobak, mak in sezam, pozneje pa so uvajali tudi nove, kot npr. lubenice in beluše), s slabimi prometnimi povezavami, pomanjkanjem denarja za nakup živine in s tem neizkoriščenimi pašniškimi površinami, z zadolženostjo in s slabim vodenjem zadruge (zadruga je imela v lasti stroje, ki so se uporabljali za obdelovanje zadružne zemlje), slabimi stanovanjskimi razmerami (ki jih je še poslabšal potres marca 1931), z malaričnimi obolelostmi, s težkimi klimatskimi razmerami, z medsebojnimi trenji idr. Začetek druge svetovne vojne oziroma bolgarska zasedba Makedonije sta pomenila tudi konec kolonije. Vojska je kolonialistom pobrala zemljo, vozove in živino, večina ljudi se je izselila ali končala v izgnanstvu ali partizanih. Do leta 1948 so Bistrenico zapustili še skoraj vsi preostali slovenski kolonialisti in njihovi potomci (Rusić, Novak 1973; Makuc 1986; Drnovšek, Kalc 2014: 102–105).

OPIS IN ANALIZA POROČANJA

Nabor člankov o slovenski naselbini Bistrenica, ki mi ga je uspelo zbrati s pomočjo iskanja z geslom »Bistrenica« v Digitalni knjižnici Slovenije (DLIB) in z dodatnim iskanjem v časopisju omenjenih člankov, obsega 31 enot.⁶ Številka 31 pa zahteva pojasnilo. Dva članka se (skoraj) v identični obliki, toda pod drugimi naslovi pojavita večkrat (eden šestkrat in drugi trikrat), tako da je »izvirnih« oziroma neponavljajočih se besedil (seveda z drugimi naslovi) 24. Med temi članki pa so tudi taki, ki Bistrenico le na kratko omenijo ali je neposredno sploh ne omenijo, je pa iz besedila razvidno, da pišejo o slovenski koloniji ob Vardarju.

Vsi članki z izjemo treh so bili objavljeni med oktobrom 1930 in koncem leta 1934, nekaj v času diktature, predvsem pa v letih »oktroirane« ali vsiljene ustave, s katero je bila Jugoslavija znova ustavno opredeljena kot dedna kraljevina z dinastijo Karađorđević na čelu. Diktatura kralja Aleksandra Karađorđevića, razglašena 6. januarja 1929, ki je razveljavila Vidovdansko ustavo, je z Zakonom o zaščiti javne varnosti in reda v državi prepovedala vse politične stranke; te so svoje delovanje nadaljevale v različnih društvih in organizacijah. Smo torej v specifičnem političnem času, ki se je, kot vidimo v nadaljevanju, odražal tudi v časopisju.

Nabor člankov je pokazal, da gre v večini primerov za nekakšne grozde vsebinsko ali tematsko med seboj povezanih člankov, ki jih aktivira neki dogodek ali »problem«

6 V DLIB-u sem z geslom iskal maja 2019.

in ki se pojavijo v relativno omejenem časovnem obdobju (glej seznam na koncu besedila). V nadaljevanju opisujem časovni potek poročanja in se nekoliko dlje ustavim ob grozdih člankov, kjer pridejo na dan različni pogledi na t. i. narodno vprašanje.

Začetek časopisnega poročanja o slovenski naselitvi Bisternice je kratka novica, v kateri pa se skriva tudi ali predvsem »oglasno sporočilo«. Ta novica – oglas je bil sprva objavljen v *Slovenskem narodu* (6. 10. 1930, »Emigrantom iz Julijske krajine, ki se želijo naseliti v Južni Srbiji«, rubrika »Dnevne vesti«), dan pozneje (7. 10. 1930) v *Slovincu* (»Primorski Slovenci v Južno Srbijo«), *Jutru* (»Emigrantom iz Julijske krajine, ki se želijo naseliti v Južni Srbiji«, rubrika »Domače vesti«) in *Jugoslovanu* (»Emigrantom iz Julijske krajine«, rubrika »Dnevne vesti«), še dan pozneje v *Kmetiskem listu* (8. 10. 1930, brez naslova) in slab mesec pozneje v ameriški *Novi dobi* (5. 11. 1930, brez samostojnega naslova, rubrika »Glasovi iz rodne grude«). Gre za skoraj identično besedilo, v katerem beremo, da

Savez agrarnih zajednic v Skoplju nudi Primorcem, priseljenim v Jugoslavijo, priliko za naselitev v Južni Srbiji, zlasti v bližini Skoplja, v srezu negotinskem ob reki Vardaru in ob glavni železniški progi in cesti Beograd–Solun. V selu Bistrenici ob Vardaru leže lepa polja, brda, pašniki in nekaj prav mičnih skoro novih pritličnih hiš, pripravnih za koloniste, ki bi se bavili s kmetijskimi panogami, vinogradništvom, sadjarstvom, vrtarstvom, živinorejo, perutninarstvom in drugim. Zemlja je prvovrstna. Voda izvirna. Podnebje milo, z redkimi in izginjajočimi slučaji malarije. Savez agrarnih zajednic odstopa zemljišče proti takojšnjem u odplačilu ene petine kupne cene (ki je prav nizka), ostalo na amortizacijo v desetih letih. Za kolonijo Bistrenica se je prijaviło že lepo število reflektantov [...]

Besedilo nadalje vabi »[p]oštene, delazmožne družine, naj se takoj prijavijo z navedbo članov družine in drugih okolnosti, ki so važne [...]« na naslov Informativnega biroja v Beogradu.

Konec istega meseca (oktober 1930) so sledili štiri članki o kolonizaciji v Južni Srbiji, ki Bistrenice večinoma ne omenjajo z imenom, a ta nastopa kot predmet časopisnega poročanja. To pa so tudi besedila, ki v pisanje vnašajo bolj angažiran ton, besedila, ki ne le informirajo, temveč stik z naslovnikom vzpostavljajo z vplivanjskimi, apelnimi in vrednotilnimi sredstvi, torej tudi vrednotijo in prepričujejo (glej Košir 1988: 63; Korošec 1998: 12; Kalin Golob 1999). Sprva je *Slovenec* objavil kratek anonimni dopis iz Južne Srbije, najverjetneje slovenskega naseljence v teh krajih (»Kolonizacija v Južni Srbiji«, 23. 10. 1930). Ta se sklicuje na »reklamni oklic informacijskega biroja iz Beograda« in odsvetuje naseljevanje v Vardarski dolini oziroma Bistrenici, kjer vlada »najhujše in najnevarnejše poletje« in je »najhujše leglo malarije«. Sviri pred »politiko Saveza agr. zajednic«, ki »ima mogoče svojo upravičenost s splošno državnih vidikov«, ne strinja pa se, »da se naši begunci porabljaajo ... [za kaj, ni napisano, ker sledi cenzurirana, torej prazna vrstica]«. Pisec predlaga naseljevanje v Metohiji in na Kosovu, kjer je zemlje dovolj in »klima je ista kakor pri nas«. »Ravno ti kraji so pa

izven interesne sfere ›Saveza‹. Organizacijam, »ki se bavijo s kolonizacijo beguncev iz Julijske Benečije«, svetuje, da »se obvestijo podrobno o vseh delih južne Srbije in ne hodijo po svoje informacije samo v ›Savez‹ in da se pri svoji akciji osamosvoje, če nočejo doživeti velikega razočaranja«.

Sledi članek v *Jutru* (26. 10. 1930) z naslovom »Kolonizacija v Južni Srbiji« in s podnaslovom »Nekaj praktičnih miglajev za vse, bi se radi ustanovili na Jugu države«. Članek, ki sicer ne omenja posebej Bistrenice (članek primerja razmere in pogoje »v dolini Črne reke v jugovzhodni Makedoniji« in »ob strugi Vardarja«), večinoma pri naša to, kar napoveduje v podnaslovu: informacije o razpoložljivosti in ceni posestev, kvaliteti prsti, piše o pomanjkanju gozdov, nevarnosti malarije, pitni vodi, ki ni povsod dostopna, na koncu pa tudi o »ogromni razliki« »v načinu življenja naših krajev in južne Srbije«. Med drugim tudi zapiše: »Naši ljudje, ki se kanijo naseliti v Južni Srbiji, veljajo za kras kulture in smoternega dela. Gotovo jih bo doletela zelo častna naloga, da kraje, v katerih se bodo naselili, kulturno in gospodarsko dvignejo.«

Članku sledi (takoj na isti strani) nepodpisano besedilo z naslovom »Naše notranje naseljevanje« in s podnaslovom »Veliko zanimanje za naselitev v Povardarju – oglašajo se škodljivci«. Besedilo, ki bi ga lahko razumeli tudi kot poglavje prejšnjega članka, posredno ne omenja Bistrenice, se pa na začetku sklicuje na »poziv [ki ga tudi podrobno povzame], s katerim so se vabili interesenti, da se obrnejo za tozadevna pojasnila na informacijski urad v Beogradu«, ki je že dobil »celo vrsto pismenih in ustmenih vprašanj in ponudb iz raznih krajev naše države, pa tudi od naših izseljencev, ki se živo zanimajo za to kolonizacijo in so pripravljeni, da takoj zapuste inozemstvo in se naselijo tam doli ob Vardarju in še tembolj, ko so pogoji za nakup zemljišča tako ugodni in se naseljencem obeta tako lepa bodočnost.« Besedilo nadaljuje v pozitivnem, navdušujočem tonu:

Sodeč po teh mnogoštevilnih vprašanjih, bo to prvo kolonizacijsko področje daleč pretesno, da bi se moglo ugoditi ako že ne vsem, pač pa vsaj večjemu številu priglancev in bo treba že takoj sedaj skrbeti za drug tak kolonizacijski kraj. Stvar ne bo postala gotovo še nujnejša v par letih, ko se pokažejo prvi dejanski uspehi kolonizacije, ko se pokaže, kaj vse in v kaki odlični kakovosti more dajati ta zemlja svojemu obdelovalcu, ki jo hoče in zna obdelovati.

Nato se anonimni avtor obrne na in obregne ob *Slovenčev* članek, razgrne navdušujoč pogled na kolonializacijo in ob tem sicer implicitno servira tudi svoj širši odnos do narodnega vprašanja v jugoslovanski stvarnosti:

Njim [naslavlja »škodljivce« iz podnaslova članka – bržkone dopis iz *Slovenca* in poročanje beneškega *Il Gazzettina* iz Zagreba] ne gre v glavo, da bi si mogel in smel n. pr. Slovenec ustvariti nov dom med Srbi, da bi se Hrvat z zapadne državne meje ne mogel naseliti tam doli ob Vardarju, kakor da si nismo vsi bratje in kakor da bi se morali večno prepirati in biti med seboj, sebi v škodo, tujcu pa v korist. Tako so ti naši

prijatelji tudi v tem primeru hitro našli dlako v jajcu, da bi ustrašili z njo naše ljudi, ki se žele naseliti v vardarski banovini. In ker gre sedaj za prvo tako akcijo v večjem obsegu, ki bi naj bila vzor vsem naslednjim, so se še tembolj podvizali, češ, če se pokvari ta prva akcija, ji druge sploh ne bodo sledile in notranja kolonizacija, ki naj bi bila obenem dokaz našega notranjega pomirjenja in močan prispevek h gospodarski povzdigi naše države, bi propadla za nedogleden čas. Tako so pač računali in udarili na veliki boben, češ da hočemo zlorabljeni primorske begunce za to, da bi nam obdelovali malarično ozemlje. [...] Jasno je, da gre pri tem hujskanju le za to, da bi se naši ljudje, pa naj so s te ali one strani meje, odvrnili od naselitve v krajih, kjer se jim obeta najlepša bodočnost, vse drugačna kot je bila njihova – minulost, kjer bodo v miru, redu in pokoju lahko uživali plodove svojega dela. Malaria jim je le pretveza, ko je vendar splošno znano, da je ravno v naši državi in prav v teh krajih protimalarična zdravstvena služba urejena tako dobro, da si jo celo velesile jemljejo za vzor in pošiljajo k nam svoje zdravniške misije, da jo proučujejo. In z malarijo je pač tako, da tam, kjer z umnim delom zavladata snaga in red, izgine ta bolezen. [...] Nekdanja turška nesnaga in nemarnost se je z bivšimi lastniki vred izselila in z njo tudi malaria. Kak posamezni slučaj se pač res še pojavi, toda tudi to bo izginilo, ko z novimi ljudmi zaveje nov duh po teh krajih. Naši ljudje, ki so si ogledali te kraje, so se prepričali z lastnimi očmi, da bi bilo težko najti kaj primernejšega za naselitev. To bo pač več veljalo, kot bevskanje tistih, ki nam nikdar niso želeli dobro, temveč vedno le najhujše.

Pet dni pozneje (31. 10. 1930) v *Jutru* sledi še en nepodpisan članek z naslovom »Resnica o kolonizaciji v Povardarju«. Besedilo sprva povzame pisanje obeh prejšnjih člankov in nato razgrne svoj namen: »Ni naš namen, da bi se pričkali s ›Slovenčevim‹ dopisnikom iz Južne Srbije«, niti da bi osporavali nekatera navajanja M. H. [članek »Kolonizacija v Južni Srbiji: Nekaj praktičnih migljajev za vse, bi se radi ustanovili na Jugu države«], »temveč hočemo v kratkem pojasniti vsem in vsakomur, kaj in kako je s kolonizacijsko akcijo v Povardarju, v Bistrenici v negotinskem srezu, kar bo obenem tudi najboljši odgovor vsem tistim, ki bi hoteli odvrniti naše ljudi od naselitve v tem kraju.« Besedilo nato našteva vrsto ugodnosti, kot je pitna voda, lahko rešljiv problem malarije (po *Slovenčevem* dopisniku najhujše leglo malarije), vmes pohvali delovanje »Saveza zdravstvenih zadrug« (»Američani z navdušenjem govore o naših zdravstvenih ustanovah in so jih sami začeli posnemati in take zadruge delujejo poleg državnih ustanov tudi v Povardarju«), nato podrobno govori o zemlji, ki se je »pred leti [...] lepo obdelovala« in da vsak »kolonist dobi nekaj zemlje v ravnini, nekaj pa v bregu, prikladnem za vinograd«, »občinskem zemljišču«, kjer »sme vsak kolonist pasti do 50 ovac«, razpoložljivosti drv, stanovanj, gradbenega materiala, vprežne živine, orodja, ceni zemljišč, pogojih plačila, delovanju zadruge, legi Bisternice in njeni prometni dostopnosti, oddaljenosti šole, zdravnika, (Katoliške) cerkve. Pomanjkljivosti anonimni pisec ne omenja in besedilo optimistično konča:

Da pa se bo v to kolonizacijo vloženi denar bogato obrestoval, pa jamči izredno rodovitna zemlja, milo podnebje, ki omogoča vse panoge poljedelstva, in ugodna lega za razpečavanje pridelkov. Da bi kdo silil koga, da se tu naseli, je popolnoma izključeno. Komur pa je všeč, kar si je strokovnjaško oko temeljito ogledalo in je primorska pamet po tehtnem preudarku spoznala za najprimernejše, pa naj se da točno poučiti o stvari ali pa naj si ogleda kraj sam, pa naj potem stori, kakor misli. Po našem trdnem prepričanju bomo v kratkem imeli v Bistrenici–Dubljanih primorsko kolonijo, ki bo v nekaj letih pravi biser Povardarja in vzor vsej naši notranji kolonizaciji.

Čeprav sta bila anonimna pisca obeh besedil bržkone tesno vpeta v kolonizacijo in sta imela (tudi) zelo osebne razloge za različno opisovanje razmer v Bistrenici, različen pogled na naseljevanje slovenskih kolonialistov v Bistrenico v *Slovencu* in *Jutru* najverjetneje ni povsem naključen in sloni tudi na razlikah v razumevanju t. i. narodnega vprašanja v času prve Jugoslavije. Razumevanje narodnosti, postavljeno v presečišču med slovenstvom in jugoslovanstvom, je namreč slovensko politiko v prvi Jugoslaviji razdelilo na dve ostro ločeni strani. Prva, katere najvidnejši predstavnik je bila liberalna politika, je zagovarjala jugoslovansko unitaristično in centralistično stališče. Poudarjala je, da je z nastankom jugoslovanske države nastopil čas oblikovanja enotnega jugoslovanskega naroda, kar naj bi bil naraven in zgodovinsko utemeljen zaključek do tedaj nepovezanega razvoja posameznih južnoslovanskih etnij. Liberalni unitaristični narodnopolitični pogled je kljub posameznim zagotovitvam o spoštovanju slovenske identitete težil k nadomeščanju te z jugoslovanstvom. (Perovšek 2005: 453; 2009: 166–171; 2013: 272; 2014: 235–237)

Tovrstno stališče se odraža tudi v pisanju takrat osrednjih dveh liberalnih časopisov na Slovenskem – *Jutru* in *Slovenskem narodu*. Večinski del slovenskega naroda in slovenske politike je zagovarjal avtonomistično-federalistično stališče ter je na podlagi zagovarjanja slovenske narodne individualnosti zahteval federativno preoblikovanje jugoslovanske države in vzpostavitev upravno enotne avtonomne Slovenije (v praksi je bil precej pragmatičen in oportunističen). Tudi avtonomistično-federalistično stališče so zagovarjale različne politične struje. Najvplivnejša predstavnica tega tabora je bila najmočnejša slovenska stranka – katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS), ki je svoj narodnopolitični program v različnih oblikah in z različno intenzivnostjo zagovarjala do leta 1941 (Perovšek 2005: 449–452; 2009: 172–179; 2014: 237–242) in je svoja stališča izražala tudi ali predvsem s pomočjo *Slovenca* – vodilnega časnika političnega katolicizma na Slovenskem (za različne poglede na narodno vprašanje v času prve Jugoslavije glej Mikuž 1965; Perovšek 2005, 2009, 2014; Vodopivec 2006; za umestitev časopisja v politični in ideološki okvir glej Mikuž 1965; Amon 1996; oziroma za kritiko tega pogleda Nežmah 2013: 9). Čeprav v pisanju *Jutra* ni mogoče zaznati kakšnega jasnega priseganja na unitarizem in v dopisu *Slovenca* ni nič »avtonomističnega«, pozitivno pisanje *Jutra* in previdno ali celo kritično pisanje *Slovenca* o kolonizaciji bržkone ni povsem naključno in odraža različne poglede na slovensko narodno vprašanje v jugoslovanski državi.

Sledijo trije članki, ki so nastali na podlagi predavanja Ivana Marije Čoka v organizaciji ljubljanskega izseljenskega društva Soča v »nabito polni« dvorani pri Levu. *Slovenec* (»Kolonizacija Južne Srbije«, 20. 1. 1931) dogodek povzema informativno, le konča ga z »dobrimi željami«: »V prepričanju, da bodo slovenski kolonisti v Južni Srbiji vršili veliko ekonomsko, kulturno in nacionalno misijo, jim želimo čim več uspehov.« *Jutro* (»Dr. Čok o kolonizaciji v Južni Srbiji«, 20. 1. 1931) je prav tako večinoma informativno, a mestoma ne skopari tudi z vrednotenjem oziroma navdušenjem: »Za naselitev se je prijaviło že nad 500 interesentov, pričakovati pa je še novih prijav in za vse te interesente bo še treba najti zemljo v Macedoniji, da si tam osnujejo svoje nove domačije ter z vzglednim gospodarjenjem pretvorijo vso Južno Srbijo v najbogatejšo pokrajino Jugoslavije.« Klerikalni, toda režimski *Jugoslovan* (»V Južni Srbiji se osnuje prva primorska naselbina«, 20. 1. 1931; več o dnevniku *Jugoslovan* v letih 1930–1931 glej v Pleterski 1999), ki nakazuje na to, da zgornja delitev na klerikalno-avtonomistični in liberalno-unitaristični pol ni bila vseobsegajoča, prav tako povzema Čokovo predavanje in se nad njegovo »kolonizacijsko akcijo« tudi navdušuje. V besedilo vnese tudi pogled na (slovensko) nacionalno vprašanje v Jugoslaviji:

Čez nekaj desetletij bo Macedonija z umnim gospodarstvom naših ljudi lahko postala najbogatejša pokrajina naše države. Tudi v nacionalnem oziru bo kolonizacijska akcija Primorcev nedvomno vodila do krasnih rezultatov. Pričakovati je, da bodo prekvasili tamošnje prebivalstvo, ki nam je zelo blizu po svojem macedonskem dialektu in da bo pričela prodirati jugoslovanska ideja od juga navzgor proti severu.

Sledijo štirje članki o potresu, ki je prizadel »Južno Srbijo« 7. marca 1931. *Jutro* sprva stanje v »slovenski koloniji« na kratko opiše v poglavju daljšega članka o potresu (»Naši kraji in ljudje. Ko se ruši zemlja in odpira nebo ...«, 15. 3. 1931), nato *Slovenec* (»Slovenski naseljenci o potresnem ozemlju. Poročilo o slovenskih naseljencih v južni Srbiji«), *Jutro* (»Naši kraji in ljudje. Po potresu pri naših kolonistih«) in *Jugoslovan* (»Iz drugih Banovin. Dr. Čok o koloniji Bistrenici po potresu«, vsi 19. 3. 1931) objavijo identični dopis Ivana Marije Čoka, ki je obiskal popotresno Bistrenico in se razpisal tudi o popotresni »morali« kolonije: »Morala, ki je bila že pred potresom v naselbini najboljša, je ostala po potresu nespremenjena; če mogoče jo je potres še bolj utrdil, ker se vsi naseljenci čutijo še bolj navezani drug na drugega.«

Dodatno dimenzijo v to dotedanje relativno majhno časopisno razhajanje v pisanju o slovenski koloniji v Bistrenici vnesejo članki o prestopu dela slovenskih kolonialistov v pravoslavno vero, delno pa tudi članki o »verski oskrbi« Slovencev v Bistrenici in drugih delih »Južne Srbije«. O tem dogodku prvič beremo v kratki novici o »selu Bistrenica« v »skrbno urejevanem« katoliškem tedniku *Domoljub* v rubriki »Iz naše prestolnice« (16. 3. 1932), ki se konča z informacijo, da »[z]a Slovence, ki so prestopili v pravoslavno vero, se bo zidala tudi cerkev za 4 milijone dinarjev«.

Oktobra istega leta *Slovenec* (7. 10. 1932) pod naslovom »Iz življenja Slovencev ob Vardarju« objavi brez komentarja in v navednicah (torej dobesedno, bržkone le

v prevodu) dopis »Glasnika srpske pravoslavne patriarhije«. Besedilo govori o tem, kako so »Begunci iz naše Istre, naseljeni v vasi Bistrenici [...] izrazili takoj po prihodu v te kraje [...] željo, da bi radi prestopili s svojimi družinami v pravoslavje«, o gradnji in posvetitvi pravoslavne cerkve v vasi, o »obredu »prestopa rimsko-katoliških vernikov v pravoslavno cerkev«, ki se je zgodil »prostovoljno in z ljubeznijo v sveto pravoslavno cerkev«, o »odličnih gostih, ki so »prisostvovali tem svečanostim« ...

Na *Slovenčevo* »poročilo brez pripombe« se je odzval nacionalsocialistični, jugoslovanski *Pohod* (več o časopisu in gibanju okoli časopisa glej Mikuž 1965: 424; Amon 1996: 171–172.) Tradicionalna slovenska delitev na katoliški in liberalni tabor ni več omogočala izražanja novih političnih in svetovnonazorskih stališč, zato so se v tridesetih letih pojavili novi časopisi, okrog katerih so se organizirala politična in ideološka gibanja (Amon 1965: 151). Med njimi je bilo tudi gibanje okoli glasila *Pohod*, ki je videlo »rešilno pot v nacionalnem pogledu na desno, v socialnem pa na levo«, se navduševalo nad Hitlerjevo Nemčijo, apeliralo k nakupovanju domačega blaga ... [...] in strmelo k imperiju – Jugoslaviji, balkanski velesili od Timenta do Črnega morja (Mikuž 1965: 424). *Pohodov* članek »Film naše Zemlje. Iz življenja Slovencev ob Vardarju« (15. 10. 1932) je sprva objavil celotni *Slovenčev* dopis in nato serviral še svoj komentar:

»Slovenec« je priobčil poročilo brez pripombe. Mi razumemo ta debeli tisk in ta molk. »Slovenec« je hotel, da bi to poročilo čitali v Rimu – saj tam ta list gotovo čitajo – in je vse tako podčrtal, da bi v Vatikanu česa ne prezrli, in ni dodal nikake opazke, ker si je mislil, da bodo v Rimu itak dobro razumeli, kaj je hotel s tem povedati, namreč: kako se mora naš narod izseljevati iz Istre in Primorja, ker nima na svoji zemlji pravice mirno živeti, kako si je moral poiskati nov dom ob Vardarju, in ker je izkusil, da niti v svoji cerkvi v Istri in Primorju ni smel več Boga moliti v svojem jeziku in katoliška cerkev ni hotela – ali pa vkljub svoji vesoljnosti – ni mogla pomagati preganjanemu narodu – zato je prestopil v bratsko slovansko pravoslavno cerkev, kjer se časti in slavi isti Bog in ima narodni jezik vse pravice. »Slovenec« je hotel gotovo opozoriti Vatikan, kam vodi tako postopanje v našem Primorju in je gotovo hotel reči, da je nevarno, da bodo še drugi sledili temu zgledu, da naj torej pazi Rim, da ne bo katoliška cerkev škode trpela ...

K tej kritiki Katoliške cerkve stisne še nekaj cinizma:

V isti številki čitamo, da bodo zamorčki peli slovenske pesmi. Pomislite, kakšna pridobitev! Ne po besedilu seveda, ampak samo po napevu. Misijonski brat Kolenc iz Južne Afrike namreč piše, da je tam neki nemški misijonar, ki so mu všeč naše pesmi (posebno cerkvene), zato prosi, naj mu pošljemo »Pesmarico« ali »Sv. Cecilijo«, da bo učil zamorčke po naših napevih peti. (Nekako tako, kakor je to delal Prešernov »Orgljar« s ptičkii!) Tako bodo torej zamorčki peli slovenske napeve in se bodo s tem vsaj malo oddolžili za ves denar, kar so ga Slovenci že zanje nabrali. (Pa bo za nas menda

tudi edini uspeh našega »misijonskega dela«.) Pa tudi to bo zanimivo, da zdaj, ko hodi Evropa v Afriko in v druge divje kraje po razne melodije za jazz, pesem in ples, bo Afrika za revanžo sprejela naše slovenske napeve, na kar smo res lahko ponosni. Tako bo poskrbljeno, da bomo pri zamorčkih, ki so važna skrb za slovenski narod, pridobili, kar smo izgubili z onimi ob Vardarju.

Prestop v pravoslavje pa s tem ni doživel svojega časopisnega konca. Mesece in leta pozneje se je tako ali drugače znašlo v vsemogočih novicah, »pismih«, reportažah in drugih časopisnih žanrih. V novici o verskem življenju v Bistrenici je *Izseljenski Vestnik* v rubriki »Kako se razvijajo naši po svetu? Na domačem jugu« (november 1933) predvsem poudaril potrebo po Katoliški cerkvi. Tako beremo: »Imajo pravoslavno cerkev, ker so nekateri prestopili v pravoslavje. Tudi svojega popa imajo. Žalostni so pa drugi, ki bi si pa radi postavili katoliško cerkev. Vse že imajo: denar in načrte, samo zemljišča jim ne da Zadruga. Vkljub težavam pa upamo, da bomo dobili tudi kat. cerkev.«

Potreba po Katoliški cerkvi med Slovenci se je v Bistrenici in na jugu države pogosto znašla v raznih »pismih« katoliških časopisov in publikacij. Tako v tristranskem »Pismu iz Južne Srbije« (*Koledar Družbe sv. Mohorja*, 1934) med drugim beremo: »Nekateri so prestopili v pravoslavje, na hribu so jim zgradili cerkvico, dobili so tudi svojega pravoslavnega popa. Katoliška cerkvica jim bo ustvarila šele pristno domače življenje.« V članku z naslovom »Iz Južne Srbije« pa Alojzij Turk iz Skopja (*Izseljenski Vestnik*, maj 1937) k tožbam o pomanjkanju cerkva in verske vzgoje v teh krajih doda tudi osebno zgodbo iz Bistrenice, ki jo zabeli z biblijskimi besedami:

Cerkev v Bistrenici je posvečena sv. Jožefu. Lansko leto smo tamkaj prvokrat imeli »žegnanje«, seveda ne tako živahno kakor je to v slovenskih župnijah. Zbrali smo se vsi v novi cerkvi in tudi skoro vsi navzoči so bili pri spovedi in sv. obhajilu. V svojih molitvah smo se prav posebej spominjali onih naših rojakov, ki so v tej naselbini odpadli od katoliške vere, seveda ne iz prepričanja ... Nekateri odpadniki so sicer prav nalašč, da bi dokazali svojo mržnjo do kat. vere in kat. rojakov, ki se niso hoteli prodati za Judeževe srebrnjake, delali težaška dela, orali, kopali ... V cerkvi sem govoril o izgubljenem sinu in usmiljenju božjem. Pa je pozneje pristopil na samem k meni odpadli možak in v solzah spregovoril: »Tudi jaz sem tak izgubljeni sin!« Pa sem ga vprašal, kako dolgo še misli izgubljen ostati, ko vendar ve, da ga oče nazaj želi in vabi. Žalosten je dejal, da se tu boji, in je zopet izginil ...

Takšnih tožb o pomanjkanju cerkva in verske vzgoje pa tudi jezika v nekatoliškem časopisju ni. So pa sem in tja izražene drugačne potrebe. »Pismo iz slovenske kolonije ob Vardarju« (*Jutro*, 27. 11. 1933) nepodpisanega naseljenca kolonije tako poudari potrebo po ustanovitvi sokolske čete.

A vendarle ta dogodek v katoliškem časopisju ne artikulira – ali vsaj ne bolj jasno – pogleda na narodno vprašanje v prvi Jugoslaviji. Ta se je jasneje oblikoval šele v ideološko zelo naelektrenem obdobju ob koncu tridesetih let, v času, ko je pisanje

o Bistrenici večinoma izginilo iz časopisja, v katoliškem dnevniku *Slovenski dom* (18. 11. 1939, »Predavanje vikarja g. Zakrajška o raztresenih otočkih slovenskega življa v Južni Srbiji«):

Pri naseljevanju so se ozirali na to, da bi pomešali najrazličnejše ljudi, ki naj bi naredili Jugoslovane. Zaradi raznih neprilik »Prečani« odhajajo v Banat in Slavonijo. Pa tudi naša naseljevalna politika je povsem založena. To nam kaže Bistrenica, kjer sta dr. Baltič in dr. Čok pred desetimi leti ustanovila bistreniško agrarno zadrugo naseljencev iz Julijske Krajine, kjer so se naselili neizkušeni slovenski fantje iz Goriške. Vse je padlo v vodo in letos bi se morala vršiti prodaja tega nesmotrnega in založenega gospodarstva. [...] Ti ljudje niso nobene narodnosti in še danes nimajo državljanstva.

Slovenčev članek ob tem predavanju (»Slovenci v južni Srbiji. Zanimive podrobnosti iz predavanja kapitularnega vikarja g. Viktorja Zakrajška o slovenskem življu v južni Srbiji«, *Slovenec*, 22. 11. 1939) pa je nekoliko manj kritičen do »naseljevalne politike« in tudi manj jasen glede »narodnega vprašanja«: »Žalostno je še to, da večina naseljencev v Bistrenici danes niso ne Srbi ne Slovenci, ne katoličani in ne pravoslavci, pa tudi ne italijanski in naši državljani.«

S tema dvema člankoma pa se (znano) časopisno poročanje tudi konča. In kar sledi, je le še ...

ZAKLJUČEK

Pisanje nekakšne »zgodovine idej v praksi« – ko se iz sterilnih višav spustijo na umažana tla vsakdana, kjer morajo sklepati takšna in drugačna zaveznitva z različnimi pojavi, dogodki in drugimi elementi historične stvarnosti – je v prvi vrsti deskriptivno in interpretativno početje. A kaj nam sploh lahko prinese to deskriptivno in interpretativno početje? Pomaga nam razumeti, kako so si v določenem času predstavljali družbeno realnost oziroma neki družbeni pojav in kako so ideje delovale v vsakdanji praksi. Kako so v našem primeru pisci časopisnih besedil, ki jih lahko v veliki meri razumemo kot nekakšne posrednike idej oziroma realizatorje idejnega v svet(u) časopisja, razumeli svet, v katerem so živeli, in kako so ga posredovali drugim (o vlogi in pomenu časnikarjev in piscev glej Amon 1996).

Slovenska kolonija v makedonski Bistrenici ni bila pomembna politična, družbena in tudi ne časopisna tema. Bila je relativno zelo minoren pojav, ki se je redko znašel na časopisnih straneh in ki praviloma ni aktiviral večjih ideoloških bojov in trenj. A vendarle je mogoče opaziti nekatera razhajanja, ki kažejo na to, kako je bila neka družbena stvarnost oziroma pojav posredovan beroči javnosti, kako in kaj se je o tem pisalo in o čem se ni pisalo. Govorimo o času, ko je bilo narodno vprašanje eno osrednjih vprašanj slovenske politike in kulture, kar se je odražalo tudi v pisanju ideološko polariziranega časopisja o slovenskih kolonialistih v Bistrenici. Čeprav je bilo to

vprašanje le redko jasno artikulirano preneseno na časopisni papir, se zdi, da je bilo gibalo pri pisanju o slovenski koloniji v Bistrenici. Liberalnemu taboru naklonjeno časopisje, ki je vztrajalo pri jugoslovanstvu in centralizmu, je o naseljevanju in koloniji pisalo večinoma naklonjeno, katoliškemu taboru naklonjeno časopisje, ki je zagovarjalo avtonomistično stališče in je v kulturnem boju nastopalo proti jugoslovanstvu, pa je bilo do naseljevanja in kolonije bolj zadržano ali mu je bilo celo nenaklonjeno. Zarisana razlika ni vseobsegajoča, pogosto ni jasna in jo je treba brati previdno in z distanco (cf. Nežmah 2013).

Trideseta leta 20. stoletja so bila namreč pri realiziranju idej v časopisno stvarnost posebna leta. Tradicionalna slovenska delitev na katoliški in liberalni tabor ni več omogočala izražanja novih političnih in svetovnonazorskih stališč, zato so se v tridesetih letih pojavili novi časopisi, okrog katerih so se organizirala politična in ideološka gibanja (Mikuž 1965: 422; Amon 1996: 151). Čeprav je večina člankov o slovenski koloniji v Bistrenici iz osrednjih slovenskih dnevnikov (*Slovenca*, *Jutra*, *Slovenskega naroda*), so o njej pisali tudi članki v časopisih novih političnih in ideoloških gibanj (*Pohod*, delno *Jugoslovan* in *Slovenski dom*). In prav ti prinašajo najbolj svojevrstno, angažirano in opredeljeno pisanje o slovenski vasi daleč na jugu države.

LITERATURA

- Amon, Smilja (1996). *Tisk in politika v Jugoslaviji (1918–1941)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Anderson, Benedict (2007). *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Anderson, Perry (2012). The Force of the Anomaly. *London Review of Books* 8, 3–13.
- Bade, Klaus J. (2005). *Evropa v gibanju: Migracije od poznega srednjega veka do danes*. Ljubljana: *cf.
- Brunnbauer, Ulf (2012). Emigration Policies and Nation-building in Interwar Yugoslavia. *European History Quarterly* 42/4, 602–627.
- Drnovšek, Marjan (2012). *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Drnovšek, Marjan, Kalc, Aleksej (2014). Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnimi vojnami. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, 2014, 91–117.
- Foucault, Michel (1991). *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt.
- Kalc, Aleksej (1993). Ivan Marija Čok. *Jadranski koledar 1984*. Trst: ZTT, 87–94.
- Kalc, Aleksej (1996). L'emigrazione slovena e croata dalla Venezia Giulia tra le due guerre ed il suo ruolo politico. *Annales, Series historia et sociologia* 8, 23–60.
- Kalc, Aleksej (2016). Nadzor migracijskih gibanj in migrantov: Pogled v zgodovino. *Dve domovini / Two Homelands* 43, 23–34.

- Kalin Golob, Monika (1999). Publicistika in poročevalstvo. *Slavistična revija* 47/2, 179–94.
- Korošec, Tomo (1998). *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Košir, Manca (1988). *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
- Krejakovič, Silvija, Strle, Urška (2011). Rekvijem za harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevu. *Dve domovini / Two Homelands* 33, 73–89.
- Lukšič Hacin, Marina (2018). Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi. *Dve domovini / Two Homelands* 48, 55–72.
- Makuc, Dorica (1986). Iz Nanuta v Nanutovića: Primorski kolonisti na levem bregu Vardarja. *Jadranski koledar 1987*. Trst: ZTT, 189–195.
- Mikuž, Metod (1965). *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Nežmah, Bernard (2013). *Časopisna zgodovina novinarstva: Na Slovenskem med letoma 1797–1789*. Ljubljana: Študentska založba.
- Papež Adamič, Vera (2009). *Od prednikov do potomcev: Slovenci v Slatini in Banjaluki: 1923–2008*. Banjaluka: Društvo Slovencev Triglav.
- Perovšek, Jurij (2005). Slovenci in jugoslovanska skupnost 1918–1941. *Zgodovinski časopis* 3/4, 447–460.
- Perovšek, Jurij (2009). »V zaželjeni deželi«: Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Perovšek, Jurij (2014). Vprašanje domoljubja na Slovenskem v času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev/Jugoslavije 1918–1941. *Prispevki za novejšo zgodovino* 1, 231–243.
- Pleterski, Janko (1998). Pojava dnevnika *Jugoslovan* 1930–1931. *Mikužev zbornik* (ur. Dušan Nečak, Zdenko Čepič, Miroslav Stiplovšek). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Ravnik, Mojca (2002). Z meje na mejo. *Poti in usode: Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje* (ur. Aleksej Kalc). Koper: Zgodovinsko društvo za Južno Primorsko, 54–61.
- Rusič, Branislav, Novak, Vilko (1973). Slovenci v Bistrenici v Makedoniji. *Traditiones* 1, 177–201.
- Vodopivec, Peter (2006). *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.
- Zupanič, Miran (2003). *Delitve*. Ljubljana: TV Slovenija.

SUMMARY

“NOT SERBS, NOT SLOVENES, NOT CATHOLICS OR ORTHODOX, NOT EVEN ITALIAN AND OUR CITIZENS”: HOW THE SLOVENIAN NEWSPAPERS REPORTED ON THE SLOVENIAN COLONY IN BISTRENICA (MACEDONIA) 1930–1940

Jernej MLEKUŽ

In the text, the author analyzes and answers how the Slovenian newspapers between 1930 and 1940 described the Slovenian colony in Macedonian Bistrenica. This south-Yugoslav colony, formed at the start of the 1930s on the initiative of the influential advocate Ivan Marija Čok, was not an important subject matter, neither politically nor socially nor journalistically. A relatively minor occurrence in newspapers, very rarely found in their pages, it generally never set off any intense ideological conflicts or disagreements in the otherwise ideologically quite heated period of the 1930s. Regardless, it is possible to see some discrepancies that show how particular social phenomena were presented to the reader, how and what was written, and what was left out. In this period, the national question stood at the center of Slovenian politics and culture. This question is also visible in the concurrent ideologically-torn newspapers that were writing about the Slovenian colonialists in Bistrenica. Although the subject of the Slovenian nation had only rarely ever been directly mentioned in the press, it seems that it was the primary motivation behind the writing on the Bistrenica colony. The liberal press, steadfast in their support of centralism and Yugoslavdom, mostly wrote positively about immigration and the colony. Conversely, the press on the side of the Catholic camp, writing in favor of the autonomic stance and speaking out against Yugoslavdom in this cultural war, remained lukewarm or even unsupportive of emigration and the colony. The differences outlined are not always applicable; they often stay blurred and thus need to be taken with caution and reservation.

The 1930s were a unique decade concerning the realization of these ideas in the pages of newspapers. The traditional Slovenian classification between the Catholic and liberal camps no longer proved adequate when describing the newer political and world views. For this reason, several other newspapers that became the center of political and ideological movements began to appear in the 1930s. Although the majority of articles on the Slovenian colony in Bistrenica come from the older, central Slovenian journals (*Slovenec*, *Jutro*, *Slovenski narod*), there were also articles from newspapers belonging to these “newer” political and ideological movements (*Pohod*, partly also *Jugoslovan* and *Slovenski dom*). Precisely the latter offers the most unique, socially engaged, and identified writing on the colony.